

УДК 574.586:592 (571.1)

Т.А. ШАРАПОВА

Інститут проблем освоєння Севера СО РАН
а/я 2774, Тюмень, 625003, Россия

ІЗМЕНЕННЯ СОСТАВА І СТРУКТУРЫ ЗООПЕРИФИТОНА ОЗЕР В ШИРОТНО-ЗОНАЛЬНОМ ГРАДІЕНТЕ

Аналіз характеристик зооперифітона озер-стариц показал, що існують його особливості, характерні для цього типу водойм. Виявлені закономірності змін якісних і кількісних характеристик зооперифітона цих водойм в широтному градієнті. При продвиженні на північ помічено зниження таксономічного багатства зооперифітона, загальної біомаси та біомаси колоніальних беспозвоночних. Виявлені зміни в видовому складі та відношенні основних підродин Chironomidae.

Ключові слова: зооперифітон, чисельність, біомаса, озера, широта, Західна Сибір

На планетарному рівні одним із найважливіших факторів неравномірності розвитку спільнот є різниця рівнів поступлення сонячної енергії в залежності від географічної широти. В результаті цього відбувається закономірне розподілення рослин та тварин в залежності від середньої річної температури, формуючись географічна широтна зональність. Найбільше виражена зональність у наземних рослин та тварин. Подібна закономірність помічена і для гідробіонтів, як в залежності від розподілення ряду таксономіческих груп [4, 7], так і в залежності від структури та продуктивності деяких екологіческих груп [1, 5].

В ряді випадків ця зональність порушується через вплив локальних гідродинаміческих, гідрохіміческих, терміческих особливостей гідроекосистем [6]. Рівнинна частина Західної Сибірі представляє собою обширний елемент поверхні з строго широтно розташованими ізоляціями температур та річної сумми осадків [3]. Проведені на великих ріках Західної Сибірі та прилеглих до них протоках дослідження зооперифітона, показали, що вплив широти не виявлено [8, 9]. Ймовірно, це пов'язано з наслідком аккумуляції та переносу тепла величезними ріками Західної Сибірі, текучими з півдня на північ. Стариці – менші, добре прогреваючі поймани озера, які мають періодичну зв'язь з рікою в період підводного плавання.

Цілью цієї роботи є вивчення особливостей змін складу та структури зооперифітона озер-стариц в широтному градієнті.

Матеріал і методи дослідження

Матеріалом для дослідження послужили проби зооперифітона, зібраних на 12 озерах-стариц, розташованих від північної лісостепової зони ($55^{\circ}27' с.ш.$) до південних тундр ($67^{\circ}50' с.ш.$). Проби зооперифітона отириали з затопленої деревини ів, враховуючи площину субстратів. Фіксовані проби досліджували в камері Богорова, під бінокулярним мікроскопом, що дозволяло враховувати макро- та мікрофауну. Усього при аналізі використано результати обробки 46 проб зооперифітона. Основні характеристики зооперифітона обчислювали з допомогою модифікованої програми «Водне спільнота» (WaCo), створеної в Інституті гідробіологии НАН України. При аналізі матеріала використовували коефіцієнт

ГІДРОЕКОЛОГІЯ

кореляции Пирсона. Для проведения статистических расчетов использована компьютерная программа Statistica 6.0.

Результаты исследований и их обсуждение

Климатические факторы, особенно свет, температура, имеют огромное влияние на развитие биоты. Равнинный характер Западной Сибири определил постепенное снижение температуры при продвижении в высокие широты. Отмечена высокая отрицательная корреляция между широтой и средней температурой июля (таблица).

Таблица

Корреляция между параметрами среды и характеристиками зооперифита

	T	НОТ	кр. так-соны	N summ	B summ	Nol	Nch	Bcol	Sp chir	Sp Chir.	Sp Orth.	N Glyp.
широта	-0,92	-0,62	-0,71	-0,17	-0,62	-0,18	0,01	-0,58	-0,37	-0,56	0,60	-0,05
T	1,00	0,52	0,61	0,18	0,45	0,16	0,06	0,41	0,36	0,53	-0,51	0,11
НОТ	0,52	1,00	0,98	0,27	0,48	0,13	0,11	0,43	0,80	0,78	0,10	-0,09
кр. таксоны		0,61	0,98	1,00	0,27	0,49	0,10	0,14	0,43	0,73	0,75	-0,04
N _{summ}	0,18	0,27	0,27	1,00	-0,06	0,89	0,88	-0,10	0,39	0,30	-0,06	0,67
B _{summ}	0,45	0,48	0,49	-0,06	1,00	0,10	-0,22	0,99	0,51	0,56	-0,11	-0,23
Nol	0,16	0,13	0,10	0,89	0,10	1,00	0,70	0,09	0,38	0,30	-0,07	0,58
Nch	0,06	0,11	0,14	0,88	-0,22	0,70	1,00	-0,23	0,27	0,26	-0,07	0,85
Bcol	0,41	0,43	0,43	-0,10	0,99	0,09	-0,23	1,00	0,48	0,55	-0,11	-0,22
Spchir	0,36	0,80	0,73	0,39	0,51	0,38	0,27	0,48	1,00	0,92	0,36	0,05
SpChir.	0,53	0,78	0,75	0,30	0,56	0,30	0,26	0,55	0,92	1,00	0,04	0,14
SpOrth.	-0,51	0,10	-0,04	-0,06	-0,11	-0,07	-0,07	-0,11	0,36	0,04	1,00	-0,31
N Glyp	0,11	-0,09	-0,00	0,67	-0,23	0,58	0,85	-0,22	0,05	0,14	-0,31	1,00

Примечания: жирным шрифтом выделена достоверная корреляционная связь ($p \leq 0,05$), T – средняя температура воздуха в июле [2], НОТ – низшие определяемые таксоны, кр. таксоны – таксономические группы, N_{summ} – суммарная численность, B_{summ} – суммарная биомасса, Nol – численность олигохет, Nch – численность хирономид, Bcol – биомасса колониальных беспозвоночных (губок и мшанок), Spchir – количество видов семейства Chironomidae, SpChir. – количество видов подсемейства Chironominae, SpOrth. – количество видов подсемейства Orthocladiinae, N Glyp – численность личинок рода *Glyptotendipes*.

При анализе различных параметров зооперифита стариц выявлены два типа связей. Первая касается характерных именно для этого типа водоемов параметров. Так, для зооперифита стариц типично доминирование по численности олигохет и личинок хирономид (корреляция с суммарной численностью составляет 0,89 и 0,88), а по биомассе – колониальных беспозвоночных (корреляция с общей биомассой 0,99). Интересно, что отмечена положительная корреляция (0,70) между численностью личинок хирономид и олигохет семейства Naididae, вероятно это связано с различиями трофических ниш: в перифитоне озер массовые представители хирономид (*Glyptotendipes*, *Endochironomus*) относятся к фильтраторам, а наидиды рода *Nais* – собиратели. Из хирономид наибольшее значение имеют виды рода *Glyptotendipes* (положительная корреляция с общей численностью хирономид 0,85, с суммарной численностью 0,67). В зооперифите стариц наибольшее разнообразие среди хирономид имеют личинки подсемейства Chironominae (высокая степень корреляции с количеством видов семейства Chironomidae 0,92). Второй тип связей касается изменений зооперифита стариц в широтном градиенте. Выявлена отрицательная коррелятивная связь между широтой и НОТ, количеством крупных таксономических групп, общей биомассой и биомассой колониальных беспозвоночных (см. таблицу). Для озер лесостепи и подтайги характерно значительное развитие колониальных фильтраторов – губок и мшанок (80–98% общей биомассы), их доля снижается в зоне южной и средней тайги (6–25%) и они выпадают

из доминирующего комплекса озер северной тайги и южных тундр. Единственная положительная связь отмечена между широтой и количеством видов подсемейства Orthocladiinae (0,60). Можно отметить, что до границ северной тайги и лесотундры в зооперифитоне озер-стариц количество видов подсемейства Chironominae больше, чем Orthocladiinae (рис. 1 и 2).

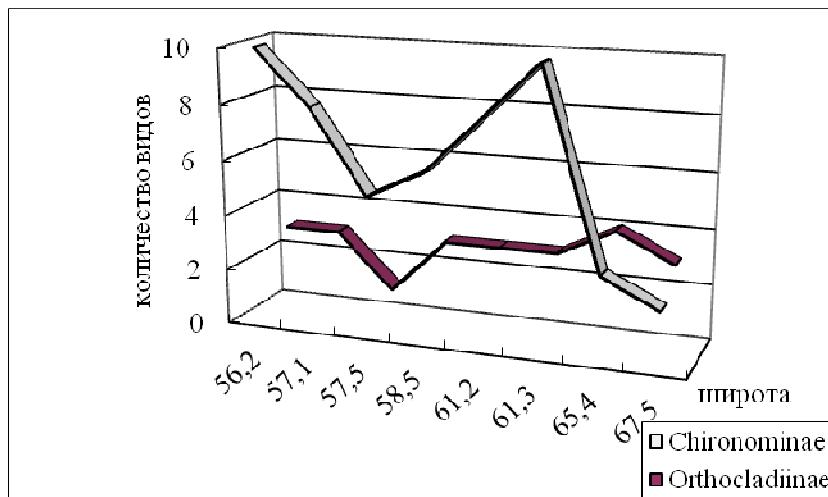

Рис. 1. Изменение количества видов подсемейства Chironominae и Orthocladiinae в широтном градиенте (градусы сев. широты)

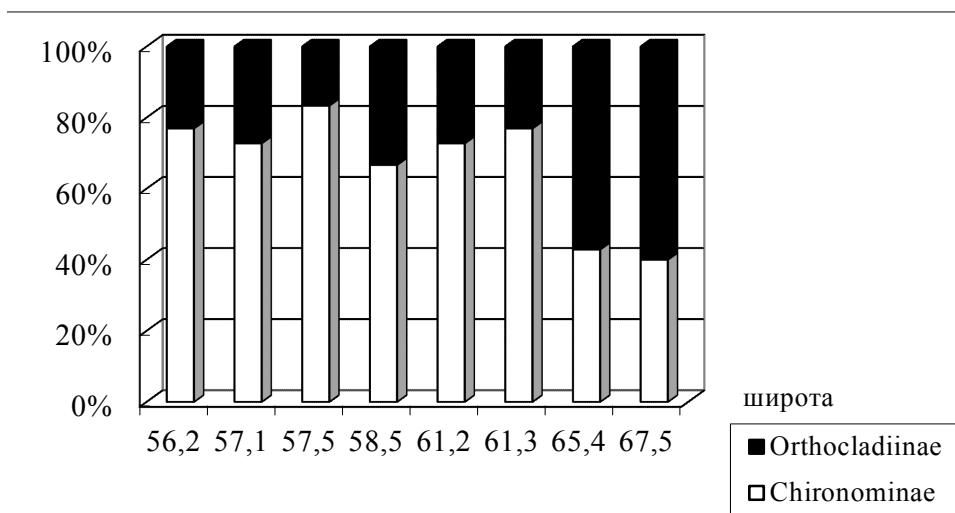

Рис. 2. Изменение соотношения количества видов Chironominae и Orthocladiinae в широтном градиенте

Севернее – в лесотундре и южной тундре – наблюдается снижение количества видов хирономид, в основном за счет резкого снижения количества видов Chironominae, при увеличении количества видов Orthocladiinae.

Выводы

Анализ качественного и количественного развития, структуры зооперифитона озер старичного типа, расположенных от зоны северной лесостепи до зоны южных тундр, показал, что максимальные значения видового богатства и количественного развития отмечены у озер зоны северной лесостепи и подтайги, минимальные – северной тайги и южных тундр.

1. Алимов А. Ф. Элементы теории функционирования водных экосистем / А. Ф. Алимов. – СПб.: Наука, 2001. – 147 с.
2. Атлас Тюменской области. Вып.1. – М.-Тюмень: ГУГК, 1971. – 216 с.

ГІДРОЕКОЛОГІЯ

-
3. Западная Сибирь. Природные условия и естественные ресурсы СССР. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 488 с.
 4. Зиновьева А. Н. Широтно-зональное распределение водных полужесткокрылых (Heteroptera: Nepomorpha, Gerrtomorpha) на европейском северо-востоке России / А. Н. Зиновьева // Биол. внутр. вод. – 2013. – № 3. – С. 56–63.
 5. Комулайнен С. Ф. Экология фитоперифитона малых рек Восточной Фенноскандии / С. Ф. Комулайнен. – Петрозаводск: Карел. науч. центр РАН, 2004. – 182 с.
 6. Минеева Н. М. Растительные пигменты в воде волжских водохранилищ / Н. М. Минеева. – М. : Наука, 2004. – 156 с.
 7. Старобогатов Я. И. Фауна моллюсков и зоogeографическое районирование континентальных водоемов земного шара / Я. И. Старобогатов. – Л.: Наука, 1970. – 372 с.
 8. Шарапова Т. А. Биоразнообразие зооперифитона крупных рек при изменении широтности / Т. А. Шарапова // Другий з'їзд гідроекол. тов-ва України. – К., 1997. – Т. 1. – С. 189.
 9. Шарапова Т. А. К изучению зооперифитона в протоках крупных рек Западной Сибири / Т. А. Шарапова // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. Біол. Спец. вип. “Гідроэкологія”. – 2010. – № 2 (43). – С. 527–530.

T.A. Sharapova

Інститут проблем освоєння Півночі СВ РАН, Росія

ЗМІНИ СКЛАДУ ТА СТРУКТУРИ ЗООПЕРИФІТОНУ ОЗЕР У ШИРОТНО-ЗОНАЛЬНОМУ ГРАДІЄНТИ

Аналіз характеристик зооперифітону озер-стариць показав, що існують зв’язки, характерні для цього типу водойм. Виявлено закономірності зміни якісних і кількісних характеристик зооперифітону цих водойм в широтному градієнті. При просуванні на північ відмічено зниження таксономічного багатства зооперифітону, загальної біомаси і біомаси колоніальних безхребетних. Виявлено зміни у видовому складі і співвідношенні основних підродин Chironomidae.

Ключові слова: зооперифітон, чисельність, біомаса, озера, широта, Західний Сибір

T.A. Sharapova

Institute of Problems of the North SB RAS, Russia

CHANGING THE COMPOSITION AND STRUCTURE ZOOPERIPHYTON LAKES IN LATITUDINAL AND ZONAL GRADIENT

Analysis of the characteristics zooperiphyton oxbow showed that there are links that are typical for this type of reservoirs, also revealed patterns of change in qualitative and quantitative characteristics zooperiphyton lakes – oxbows in the latitudinal gradient. In moving to the north there was a decrease in zooperiphyton taxonomic richness, total biomass and biomass colonial invertebrates. The changes in the species composition and the ratio of the major subfamilies of Chironomidae.

Keywords: zooperiphiton, quantity, biomass, lakes, latitude, Western Siberia